

պատկերն՝ Անգլիոյ թագաւորին և Միացեալ Նահանգաց Նախագահին նամակներ գրելով խնդրեց թիփսն պատրիարքին պաշտպանութեան ի նպաստ քաղաքականութիւն մը, դատապարտելով կենդանի եկեղեցին, իբրեւ անաստուածեան շարժում մը. բայց վատիկան, ստիպուեցաւ լեզուն փոխել. Պապական Ինտիտիտիտիոնախագահ ժիզուիթ H. Herpigny, իր «Եկեղեցական կեանք Մոսկուայի մէջ» գրքոյկով, մութ ու գոհնիկ հաշիւներէ առաջնորդուած, դատապարտեց թիփսն պատրիարքն ու անոր եկեղեցականութիւնը. «անոնք, կը զրէր, տգէտ, անխիղճ, հակա-պոլշիկ, քարոզել չգիտցող և միայն իրենց երկար մօրուքներով ու մազերով հետաքրքրուող մարդեր են»։ և արդար կը գտնէր կենդանի եկեղեցիի շարժումը։ Ժիզուիթ եկեղեցականը, իր անունը և իր կարգը արդարացող ախտավարակ հոգեբանութեամբ, և պէտք է ըսել նաև, «Ժիզուիթութեամբ», թաքուն ու մարդորսական շիւ շարժառիթներէ մղեալ, պատր ջութի մէջ ձուկ որսալու անբարեխղճութեամբ և անբարոյութեամբ, սիրաշահեցաւ կենդանի եկեղեցին, որ 1926 պաշտօնական մէկ դումարումին մէջ, իր ատենագրութեանց մէջ արձանագրել տուաւ թէ «Ժիզուիթ H. Herpigny անհուն ծառայութիւններ մատուց Սինոդին»։ Ի՞նչպէս կարելի է բացատրել այսպիսի կոյր տալթոնիզմ մը, ժիզուիթ վարդապետի հաշուոյն։ Այդ զիրքը գրուեցաւ, նախալարձակումով մը պատրիարքին վրայ, որպէսզի ժիզուիթը կարենայ երկրորդ անգամ Մոսկուա մտնել վատիկանի մասնաւոր միտինով. արտօնուեցաւ իր մուտքը Սովիէթ իշխանութեան կողմէ։ Մոսկուա մեկնելէ առաջ գաղտնի եպիսկոպոս ձեռնադրուեցաւ, և Մոսկուա իր բնակութեան առթիւ չորս նոր կաթոլիկ եպիսկոպոսներ ձեռնադրեց, կացութեան տէր դարձնելու համար, Ռուս եկեղեցիի կրօնական պառակտումներուն մէջ, կաթոլիկ եկեղեցին. այսպէս են ու այսպէս կը զործեն ժիզուիթները . . . պէտք կ'այ աւելիրն . . .

Կենդանի եկեղեցին, միւս կողմէ որոշ հակում մը ունէր, եւ կը փնտրէր իր «բարեփոխեալ» նուիրապետութիւնը ձեւաւորել կաթոլիկ նուիրապետութեան դը-

ՊԱՆԱՍՏԻՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՔԱՆԱՆԱԿԱՆ ՊԱՇՏԱՍՈՒՆՔՆԵՐ ՅՈՐԴԱՆԱՆՈՒ ԶՈՒԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

Միւս կողմէ ակներեւ է որ վերողբեալ բովանդակ պատմուածքը, Ալիյան Բա'ադի մատակ կողմէն հետ իբր ամուք ներկայացուելը, մատակին ու իր հորթին տրուած կարեորութիւնը, հորթին՝ չափաւածներու ընտանեկան փաղանգէն ներս առնուելը, կոպ ունին կենդանի-ստորոգելիին հետ, այսինքն զայն խորհրդանշող հորթին, որ Հատատի բոլոր պատկերներուն մէջ կը տեսնուի, մինչեւ խոր ժամանակները։ Հո'ս գիցարանօրէն ներկայացնել ուղուած առասպելը շատ յստակ է. Բա'ադը խորհրդանշող մատաղաւ ու ազնուազգի ցուլը,

բութեամբ (*). Պոլշիկները չէին կըրնար սակայն այս խաղը կ'լիւն. այսինքն, թոյլ չէին կրնար տալ որ Ռուսիոյ մէջ, կենդանի եկեղեցականներ կաթոլիկ եկեղեցւոյ նման զօրաւոր նուիրապետութիւն մը կազմէին, որ արտասահման զօրաւոր քաղաքական կուսակցութիւններ ունէր իր ազդեցութեան տակ. և թոյլ չտուին որ այն գէնքերը — Կենդանի եկեղեցիի քահանաները — որոնցմով Ռուսական եկեղեցին կը քանդուէր, անցնէր ուրիշներու ձեռքը։

Տեսնելէ յետոյ կենդանի եկեղեցիի ծագման ուրուագիծ — պատմականը, այժմ ծանօթանանք այդ շարժման գաղափարաբանութեան որ տակն ու վրայ ըրաւ Ռուս Օրթոտոքս եկեղեցին, փութացնելով անոր քայքայումը։

(Շարունակել)

ԱՐԹՈՒՆ ՎՍՐԴԱՊԵՏ

(*) Այս առթիւ Համայնալար Անաստուածեան Օրկանը կ'ըսէր «Ինչ որ մեզի պէտք է, այնպիսի բարեկարգութիւն մըն է որ մի' անգամ և ընդ միշտ, դուրս նետէ մարդկային գիտակցութեան ձեռք բոլոր բարեկարգութիւնները. առնուազն բոլոր կրօններուն տրուած ամբողջական մահացու հարուած մը միայն կրնայ զոհանքել զմեզ. ո'չ հին և ո'չ բարեկարգեալ եկեղեցի»։

անած Սամաքի լիճի գաւառին պարարտ արօտավայրերուն մէջ, կը թուէր ծնունդը եղած ըլլալ ակերու չաստուծոյն, Բա'աղի որդի՝ Ալիյանի: Բա'աղ, փոթորկի ու բարերար անձրևներու չաստուածը, իր կարգին ծնունդ կուտայ աղբիւրներու չաստուծոյն, որ ինքն ալ փեսայ կ'առնէ Անադ չաստուածուհիին հաճոյք պատճառած արօտավայրերուն մէջ մակաղող անասունը: Եւ արդէն իր պաշտելի հորթը գգուող մատակ կովը Անադի կամ իր նախնական ձեւերէն մէկուն կրկնութիւնը չէ: Ռամսէս Բ.ի պաշտած ցուլին և Անդա (Անադ) կաթնասուն մանկան կրկին որակումները համաձայն են ուրեմն փիւնիկեան դիցարանութեան: Այս բոլորին մէջ միակ չահեկանութիւնը հո՛ն է՝ որ կենդանական կուռքերու պաշտամունքին ետե կար ընդարձակ դիցաբանութիւն մը, ուր ամէնէն շատ պաշտուածը վայրի կենդանին էր աւելի, ակերու կամ աղբիւրներու պաշտամունքին յարակից: Վերին Յորդանանի հովտին մէջ ծնած ու պաշտուած չաստուածային հորթին պէտք է կցորդել նաեւ égele կամ մատղաշ ցուլը՝ որ յայտնի է թէ պաշտամունքի առարկայ էր Իսրայելացիներու մօտ: Անապատին մէջ եթէ ոսկիէ հորթին պաշտամունքը խնդրոյ առարկայ է, ասիկա թեւեւ ստուերած մըն էր Պաղեստինեան պաշտամունքի մը ատեն և Յերոբոամի իշխանութեան օրով, որ ոսկիէ երկու հորթ կանգնեց, մէկը Բէթէլի, իսկ միւսը Յորդանանի ակերուն քով գտնուող Դանի մէջ:

«Եւ ընկալաւ (Ահարոն) ձեռաց նոցա, եւ ձուլեաց զայն քանդակագործով, և արար որք ձուլածոյ... արարին իւրեանց որք ձուլածոյ և երկիր պագին նմա... և առեալ զորքն զոր արարին՝ այրեաց հրով, և խարտեաց զնա մանր...» (Ելմ ԼԹ, 4-21):

«... և մի՛ երթայցէք զհետ ոչնչիցն, որ ոչ ինչ վճարեն, և ոչ փրկեն. քանզի չեն աստուածք...» (Ա. Թագաւորութիւն ԺԲ, 20):

Շատ մը յայտնի գիտուններ կ'ընդունին որ անապատին մէջ «ոսկի հորթ»-ին պատմուածքը ներշնչուած է բանակութեան զինուորականութենէ մը, Յերոբոամի ջատագոված պաշտամունքին դէմ: René Dussaud գիտել կուտայ որ Դասաւորաց ԺԵ. 1-4 և 7-13 համարները կը պատշաճին բնագրի մը՝ որ նկատի ունէր կուռքի մը

չինութիւնը ու պաշտումը. մինչդեռ Դասաւորաց ԺԵ. 5-6ը կը խօսի եփուղի (éphod, վակաս) մը և թերափի (teraphim) մը մասին:

«... և տուն Միքայի՝ նմա տուն Աստուծոյ, և արար եփուղ և թերափ. և ելից զձեռս միոյ յորդոց իւրոց, եւ եղեւ նմա ի քահանայ:»

Իսկ Դասաւորաց ԺԸ.ը երկու աղբիւրներն ալ կը լրացնէ ու ասիկա յայտնի կ'ըլլայ խմբագրին անուշադրութենէն, որ 17-18 համարներուն մէջ մտցուցած է՝ ha-pesel և ha-masseka (երկու բառեր՝ որոնք միացած պէտք էին ըլլալ՝ մետաղէ կուռքը նշանակելու համար) իբր յիշատակութիւնը եփուղի և թերափներու: Սոյն երկու աղբիւրները ասո՛վ ալ կը զանազանուին իրարմէ այն իրողութեամբ՝ որ մէկուն մէջ Միքայի որդին իբր քահանայ կը ներկայացուի, իսկ միւսին մէջ՝ Դասաւորացի մը: Ինչպէս որ շատ գիտուններ հինէն ի վեր ընդունած են, շատ հաւանական է որ Միքայի գործածութեան համար «քանդակագործուած» ու Դանայի մէջ կանգնուած կուռքը մատղաշ ցուլ մը կը ներկայացնէր: Կ'ըսուի որ ոսկիէ հորթին այս պաշտամունքը ի պատուի մնաց «մինչև երկրին բռնադաղթը», ինչ որ կ'իմացուի Սամարիայի անկումովը, 721 (Ք. ա.): L. Desnoyers կ'ընդունի 730 թուականը, որ կը համապատասխանէ Դաւիթի և Դադա'աղի գրաւման՝ Թեկլաթփաւասար Դ.ի կողմէ: Եւ արդէն Դանայից Յորդանանի ակերուն մօտ հաստատուելով, մտած եղան Տիւրոսի և Սիդոնի տնտեսական իրաւասութեան տակ, ինչ որ կը մեղադրէ արդէն Դերովայի երգը:

«Դադ յայնկոյս Յորդանանու բնակեաց. եւ Դան՝ ընդէ՞ր բնաւ պանդխտիցիս ի նաւս. Ասոր՝ բնակեաց ծովեզերք ծովուց, և ի կիրճս նորա բնակեցցէ: Զարուղոն՝ ժողովուրդ անձնանախատ ի մահ, և նեփթաղիմ ի բարձունս ագարակի» (Դասաւորաց Ե. 17-18):

Այսպէս ուրեմն Ռաս Շամրայի փիւնիկեան բնագրիները անսպասելի լոյս կը տարածեն «Սամարիոյ մեղք»-ի ծագման վրայ, զոր Յերոբոամի ժամանակ իսրայելացիք կը պաշտէին (ոսկիէ հորթը), կենդանի է (չ)աստուած քո, ո՞ր Դան» աղաղակներով (Ամովս. Ը. 14): Անկէ յետոյ Յորդանանի ակերուն շուրջ գործածութեան մէջ եղող չաստուածային մատղաշ ցուլին

պաշտամունքին հետեւեցան Քրիստոսէ յառաջ ԺԴ. դարը հասնող Ռաս Շամրայի բնագիրներէն սկսեալ մինչև Սամարիոյ անկումը, որ է Բ. հազարամեակի վերջին դարերու ընթացքին Դանացիներու Յորդանանի հովիտը բնակութենէն մինչև Յերոքոմամ Ա.ի միջամտութիւնը (931-910՝ Ք. ա.)։ Այս բացատրութիւնով իսպառ մերժուած կ'ըլլայ խորայեւեան «ոսկի հորթ»ի պաշտամունքին եզրպտական ծագում ունեցած ըլլալու ամէն վարկած։ Խորայեւացիք երբ չփման մէջ մտան Հատատ չաստուածը պաշտող ցեղախումբերու հետ, իրենք ալ հետեւեցան միևնոյն պաշտամունքին, բայց ասիկա եղաւ շատ հնագոյն թուականի մը։

Ռաս Շամրայի բնագիրներուն մէջ շատ որոշ կերպով կ'երևայ որ շատ հնագոյն ժամանակի մը մէջ քանանացի կարգ մը ցեղեր՝ որոնք այնքան ջերմ կերպով կը պաշտէին մարդկանց կողմէ ամենամեծ ուժը ճանչցուած և իբր այդ խորհրդանշուած ցուլը, հեռացան այդ անարգ պաշտամունքէն ու էլը պաշտել սկսան։ Խորայեւի եահլէն այս ուղղութեամբ ալ ուրեմն իր ծայրը լսելի դարձուց «ոսկիէ հորթ»ի կամ ցուլի պատկերին միջոցաւ։ Այսպէս ըլլալով հանգերձ, Բեթելի մէջ ցուլի կուռքը էլի պաշտամունքին կը յարէր. իսկ Դանի մէջ՝ Բա'աղի խումբին, ու նոյն իսկ աշխարհագրական բաժանմամբ քանանացի ցեղախումբին ծանօթ ամենահնագոյն չաստուածը էլն էր և Բա'աղ մակդիրին տակ Դանանացիք Հատատը պաշտեցին ա'յն ատեն միայն՝ երբ գէպի հիւսիս իրենց գաղթին ժամանակ հասան վերին Յորդանան ու Լիբանան։ Փիւնիկեան հնագոյն աւանդութեանց մէջ հիւսիս ըսելով միշտ Լիբանանը հասկցած են։ Այդ աւանդութեան յիշատակը հասած է մինչև եգեկիէլի մարգարէութեան մէջ՝ որ «հիւսիսի իշխաններն» ու «Սիդոնացիներ» հաւասար նկատուած է։

«Անդ ամենայն իշխանք հիւսիսոյ, և ամենքեան նոքա զօրավարք ասորեստանոյն, իջեալք վերաւորք հանդերձ անին զօրութեամբ իւրեանց»։

Ռաս Շամրայի բնագիրներուն մէջ, Բա'աղի մասին խօսելու առթիւ, ա'յն չաստուածութիւնը՝ որուն յետնագոյն արձանագրութիւնները akroréites և libanéotes

անունները պիտի տային, անդին Հուլէ (Սամաք) լիճի գաւառին մէջ գտնուած Անագ չաստուածուհին «գէպի հիւսիս» կը յառաջանայ, այսինքն գէպի Լիբանան։ Եւ արդէն Ռաս Շամրայի գիւցաղնավային վերջին տունը միթէ զայդ չլի՞ հաստատեր. «և Բա'աղ հասաւ «ամենամեծ» բարձրութիւնը հիւսիսի», որ է Լիբանան։

«Անագ կոյսը կ'աւրախանայ. [այն երկիրը] նէ (իր) քայլերը կ'ուղղէ, ու նէ կը հասնի Ահաւասիկ, նէ կ'ուղղուի գէպի Բա'աղը, Հիւսիսի բարձունքներուն (վրայ)»։

Այսպէս փիւնիկեան ծովեզերքներուն վրայ փիւնիկեան պաշտամունքներու եւ Յորդանանի ակերուն մօտ կիրարկուած հնագոյն պաշտամունքներուն միջև գոյութիւն ունեցող սերտ աղերսը կը բացատրուի համեմատաբար նորագոյն շրջանի մը Բանի պաշտամունքով։ Փիւնիկեցիք ու մասնաւորապէս Բիւրիդոնցիք (Պէյրութցիք) իրենց չաստուածներու խումբին մէջ առաջին դիմի վրայ դրած էին Ափրոդիտէն, էրոսն ու Բանը։ Սեւեակեանց շրջանին, Քրիստոսէ երեք դար յառաջ, Ալիյանը փոխակերպուած է Բանի, սա՛ ալ ակերու չաստուած։ Այսպէս ուրեմն պատմական ամենահին շրջանէն սկսեալ՝ ուր կրօնական պաշտամունքը բոլորովին բնասէր ձե մը կը ստանայ, մինչև հեթանոսութեան անկումը, կը նշմարուի միևնոյն յիշադրմանը դիմը, աղբիւրներու չաստուած Ալիյանի պաշտամունքին մէջ։

Ռաս Շամրայէն գտնուած գիցաբանական նորագոյն բնագիրները ուրեմն, իրենց ընդհանուր գիծերուն մէջ երեան բերին, ըլլա՛յ հարաւային թէ հիւսիսային Պաղեստինի մէջ, շատ սերտ աղերսներ Հին Ուխտի անցեալ պատմուածքներուն հետ, ինչ որ կը հաստատէ թէ Հին Ուխտի շատ մը գէպքերը կը պատկանին շատ աւելի հնագոյն ժամանակի մը՝ զոր կարելի էր եղած ենթադրել ցարդ(*)։

ԱՐՏԱՒԱԶԻ ԱՐՔԵՊՍ.

(*) René Dussaud: Cultes Cananéens aux sources du Jourdain: Syria: 1936. Paris. Հատոր ԺԷ. էջ 283 - 295։